

Jan za chrta dán

A) Dlouhý prolog:

Autorem divadelního kusu "Jan za chrta dán" je Václav Kliment Klicpera - napsal ho roku 1828. Inspirací mu byla balada Karla Šnajdra, který oprášil místní pověst z Chlumecka nad Cidlinou. Pojďme-li děj hry ve zkratce, jde v ní přibližně o toto:

Hradní pán Sosnomil má vzácného loveckého psa, který se během honu zaběhne. Dcera Sosnomilova, jménem Kraska, se totiž rozhodne ukázat všem zúčastněným chlapům, že je lepší než oni. Domluví se s panošem Janem, aby psa Rychlana vypustil o něco dřív před začátkem honu. Všichni psa zběsile hledají, ale marně. Navíc sousední šlechtic se hodlá zmocnit panství Sosnomilova, a tak intrikuje a intrikuje. Když se Sosnomil dozví, že ztrátu jeho věrného psa způsobil panoš Jan, prodá jeho život krvavé čarodějnici Moraně. Ta mu za to slíbí přivést zpět zaběhnutého psa.

Skutečně mu ho přivede a získá tím život panoše Jana, jehož krví se hodlá omladit. Sosnomil svého skutku lituje, avšak je již pozdě. K tomu ještě ztrácí svou dceru Krasku, která poznává že Jana miluje. Kraska odchází hledat Moranu a Jana. Sosnomil chřadne, navracený pes mu zemře, majetek má rozchvácen a i chtivec soused je zabit. Sosnomil zpytuje svědomí a nechá stavět k očištění duše své kapličku Sv. Jana a do ní nechá zavěsit stříbrný zvon. Když se zvon rozklíná, zní z něj jen „Jan za chrta dán“. Tak strašlivé nebe rozervává duši Sosnomilovu.

Mezitím se jeho dceři Krasce a jejímu lovcímu podaří kouzly a mečem přetnout magické pouto čarodějnice Morany a jejího pekelného pomocníka. Jan si s Kraskou padnou do náručí a společně se vracejí domů. Najdou tam utrápeného a zestárlého Sosnomila, jak u kapličky Sv. Jana blouzní pod hlasem zvonu. Ze Sosnomila se stane šťastný poustevník, který dceři Krasce a panošovi Janovi předává svůj hrad a panství. Zvon zvoní „Jan za Krasku dán“.

A právě tuto hru si v roce 1831 vybral Máchův spolužák Karel Havlík z Žebráku (předek dnešního starosty tohoto města Daniela Havlíka) k nastudování a premiéře. Roli šlechtice Sosnomila nabídl tehdy Karlu Hynkovi Máchovi. Mácha se rozhodl dojít na premiéru hry z Prahy pěšky a jak již víme z předchozí přednášky tohoto ročníku Mazikongresu, šel přes Karlštejn a Křivoklát. Naskýtá se otázka, proč si Karel Havlík vybral k realizaci zrovna divadelní hru Václava Klimenta Klicpery "Jan za chrta dán"?

Zopakujme si místa (lokality), která se vyskytují v této hře a všimněme si, zda k nim najdeme i místní ekvivalenty. Lokalitami jsou hrad s palácem, hvozď s vodní hladinou, kaplička sv. Jana a jeskyně Pekla. Hrady jsou u Žebráku (Točnicku) hned dva, i les zde najdeme se Stroupinským potokem a hradním jezírkem. Kapličku sv. Jana nalezneme hned na čtyřech místech - na žebráckém hřbitově, na točnické návsi, v Královském paláci na hradu Točnicku (původní zasvěcení, přесvěceno na kapli sv. Bartoloměje až v 19. století) a na nedalekém „Včelím hrádku“ Velízi, kde byl původně přemyslovský lovecký zámek. Pekelnou jeskyni lze nalézt ve skalních puklinách Pekla - nad potokem stejného jména nad obcí Točník.

Podívejme se nyní stejným pohledem na hlavní postavy této divadelní hry. Jsou jimi hradní pán Sosnomil, lovecký pes Rychlan, panoš Jan a dcera hradního pána Kraska, chtivý sousední šlechtic Byd a krvavá čarodějnice Morana.

Podobnost osudu hradního pána Sosnomila a zakladatele hradu Točnicku Václava IV. je nasnadě. Oba spojuje stejná lovecká vášně až posedlost. Lov je natolik pohlcuje, že přehlíží ostatní skutečnosti a jejich osobní povinnosti se stávají druhořadými. U obou jejich osobnost pod tíhou skutků degraduje.

Václav IV. miloval své vzácné lovecké psy natolik, že s ním spali v jedné ložnici. Jeden z králových psů

31. prosince roku 1386 zadával královu manželku Johanku Bavorskou. I tady je možno spatřovat podobnost se Sosnomilovou psí slabostí.

Podobnost milostného trojúhelníku Jan, Kraska a Byd lze zase spatřit v této točnické pověsti:

Postavu krvavé čarodějnice Morany si můžeme projektovat do dvou postav v místních pověstech - jednak do báby, která věští smrt v rodině - viz. pověst níže:

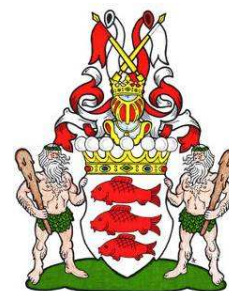

...A jednak do postavy "české Bathoryčky" krvavé paní Kateřiny Pešíkové z Komárova, provdané Lažanské, tedy do rodu, který koupil hrad Krakovec. Kateřině bylo prokázáno 14 vražd, Ke svým obětem se chovala velmi krutě (řezala jim maso z těla, stahovala z kůže, polévala vroucím tukem, krev shromažďovala aj.). V jednom případě mrtvé tělo nechala prohodit prevětem. Své krutosti páchala na Pičíně u Příbrami a také na Karlštejně.

Nedivme se, že se zmínka o ni dostala i do dobové písně:

*„Dál od Karlštejna, dál, dál,
tak náčelník lapků zavolal.
Tam místo nás jiný morduje,
krev panen pije a hoduje.“*

Mezi oběťmi nebyly pouze dívky, ale i mládenci. Kateřina byla na popud Václava Hájka z Libočan pohnána k soudu a odsouzena v lednu 1534 ke svržení do věže Mihulky a ponechání o hladu (nebyvalý trest pro šlechtičnu). V únoru byla svržena do věže a tam 15. března umírá. O tři dny později si vezme do hrobu i svého soudce Vojtěcha z Perštejna.

Pro úplnost nezapomeňme také na to, že na Točníku, Žebráku i nedalekém Valdeku jsou dochovány pověsti nejenom o bílých paních, ale i o černých. Tolik podobností k čarodějnici Moraně.

Zaměříme se na samotný divadelní příběh: V rubrice Zveme v Listování na Nové scéně Národního divadla ze 7. 6. 2005 nalezneme tuto reflexi:

„Umělecké kvality postrádá báčorka Jan za chrta dán (1828). Drastická dějová kostra je obetkována nejedním podobným motivem, první dvě dějství jsou přeromantizovanou, strašidelnou až nevkusnou historkou. Tak zhodnotil Klicperovu dramatickou báseň ve třech jednáních historik Vladimír Justl. Podobný názor mají i další Klicperovi biografové: hororový příběh o rytíři Sosnomilovi, který v afektu pošle na smrt svého panoše Jana a o upírce Moraně, která saje mladým jinochům vřelou krev, bývá označováno za dílko slaboduché a poplatné v dobové zálibě ve strašidelných rytírnách. Na českých jevištích se hra objevuje velmi vzácně, jen loutkaři hru vzali na milost, neboť motivicky vyšinutý akční příběh lidovému loutkovému divadlu vcelku vyhovoval. S odstupem téměř dvou století lze hru Jan za chrta dán žánrově bezpečně přiřadit mezi první české horory. Ve své době nebyl takový žánr ještě ustanoven a Klicpera sám se pokoušel spíše o lidovou báčorku (několik let před vznikem populárních báčerek Tylových).“

Tolik z Národního divadla. Je nutno konstatovat, že jsme se při realizaci této hry bavili a hru jsme za slaboduchou nepovažovali. Naopak hra se jevila být rázovitou, dynamickou a v určitých ohledech i radikální. Lze ji charakterizovat takto:

- 1) jde o jeden z prvních českých hororů,
- 2) jde o hru vysoce emancipační, kde se objevuje postava muženy, tedy bytosti pohlavně nevyvážené,
- 3) jde o útočnou protiměšťáckou hru. Panoš Jan je za chrta dán jen proto, že majitel psa Sosnomil ho považuje za vzácného a nenahraditelného – „Takového nikdo nemá.“ A víme také, že archetypální vzor Sosnomila, český a římský král Václav IV., dal za své psy dva zámky.

4) jde o morálně vyspělou hru, v které se očekává hledání spravedlnosti a sebezpytování i od samotného viníka. Vnímáme tuto hru jako očištnou, katarzní, na rozdíl od naší současnosti.

5) v poslední řadě o jedinečnou animální hru, která se opírá o zvíře, tedy psa Rychlana. Jeho bytost prostupuje celým dějem a my ho vlastně ani nepoznáme. Rychlan se pohybuje dramatem jako věčný psí Ahasvér a jen občas zanechá nějakou stopu, podobně jako neznámý Rychlan na dlaždicích v točnické kapli. Jako důkaz si dovoluji poskytnout hlas autority:

Platón-Ústava: „Slovo pes odkazuje na čtyřnohé štěkající zvíře se srstí [Platónovi ještě nebyli známi psi naháči], které není kočka nebo kůň. Všichni psi však nevypadají stejně. Jejich barva, velikost a rasa jsou zcela odlišné. Všichni psi na světě se však podílejí na určitém druhu psovitosti, podle které poznáváme psa, když ho vidíme. Existuje tak ideální pes nebo idea psa, stejně tak jako idea krásy nebo idea spravedlnosti. Ideální pes je stvořen bohem a je jediným skutečným psem. Ostatní jednotliví psi na tomto světě jsou individuálními případy psa a jsou jen zdánliví.“

6) divadelní hra v našem případě plnila i sociálně komunitní funkci, neboť hra byla letos dvakrát sehrána členy Rodinného divadla Prokopa Vejdělka, jehož principálovi je letos 101 let.

B) Okusy-Versuche:

Takto nazýval Karel Hynek Mácha své úradky, které si zachycoval do svých deníčků. Pokusme se v textu hry „Jan za chrta dán“ podobné okusy zachytit a poznamenat. V rámci šetření plochy je klademe za sebou a můžete si vybrat ta, která vám budou k užítku:

„Již za jitra se o něj ďábel otírá. - Právem jistým Vaše pohlaví zlenivělo. - Vždyť se známe! - Povídám, z Vašeho pozdravení radost mám. - Mezi svými najdi sobě. - Mouchy mým dechem padaly. - Co tu stojíš taký zasmušený? - Šuměl jako vítr za ním. - Kéž by chtěl mu hrud' rozpárati a přetrhnout tak tu ďábelskou larvu na jeho duši potměšilé. - Jana zakleju až do střev země, stane-li se psem nehoda. - Prokletá to příhoda. - Radost má je rozšuměna, jak na vodě bublina. - Hnusnou to tam vidím postavu. - Lehkost' tomu stříbro spláceti, kdo ho hojnost má. - Nechtějte mne rozdivočeti. - Cos kdy mluvil, cos kdy jednal, všechno byla pouhá lstivá oukladnická zástěra. - Juž, proti mě se pozdvihli živlové. - Jeho věrnost živila se nevěrností. - Vyřkněte trest ten nejpřísnější, ale okem milostným. - Předě mnou samým mne ukryjte tam, kde zemi úsvit nenasvítí. - Zoufandlivý, sáms vyřkl ortel nad sebou. - Dne strastiplný, jitem krásný a zachmuřený večerem. - Tys mi tolik vzal. - Jasně bylo ráno nebe, jak hněv nad polednem vyvstal černorouchý mrak a teď večír vichrem, bleskem celá země rozkocena. - Celý svět jest zřícenina. - Vidí sebe v cizích rukou, snad v mých rukách zbujaří. - Jak čápice s přeraženými nohama po schodech se vzhůru dobývá. - Ha, vítěj ženo kouzledná. - Dřív sobě dej měřiti, potom budeš věřiti. - Pekelný ty výmetku, Jana ty chceš míti? - Nekárej mne, dost toho, že mi bude řvati svědomí. - Soudce jsem, ni kat! Věrulipak. - Huj, skoty, skoty, praskoty! - Pozor, pozor, křídlokoty! - Vykoupen je cenou neslýchanou a ty ji budeš vypláceti. - Neboj se, nešťastný. - Není to blud, ni přízrak, ni sen. - Jest tam žena z krve, v krvi a po krvi žíznívá a tys její mladé tělo a duše. - Kam ji mám následovat? - Obávám se, že ne do nebe. - Ecce, lomos! - Člověk ve své vášni nešťastné. - Pohřben jest, jak na těle, tak na duchu. - Nekoukej se na mne tím okem matčiným. - Pryč s tím mužem, náchylný je k nepravostem. - Anděl tvůj hřích černý smaže. - Ustaň, netrýzni mne, co mi vořeš tou střelou v prsou mých. - Zboř se, zboř se a zahrab mne, můj hrade! - Jest živ smutně, ale nábožně. - Odmlouváš? - Mám tě vzít kol krku! - Velký duchu, duchu můj, budiž bedliv, v slově stůj. - Koho lidé nemilují, toho peklo miluje. - Pomsta je ctnost nejprvnější v pekle. - Silný provaz do nebe, k pecku jenom nit táhne loď. - Co jest Černé, to je věrné. - Co slouží světu, zaslouží si svět. - Ty malicherný bezduchý mámiči! - Váš hlas v něj ducha povolal. - Nad kým právu nelze souditi, ať soudí sám nad sebou. - Zvěstuj zvone hřích můj na výstrahu potomkům.“

A vězte, že jsme s těmi krásnými českými slovy, rádi pracovali.

C) Máchova herecká identita:

Do svých zápisků si Karel Hynek Mácha mimo jiná svá hájemství, zapsal i jedno nenápadné, pro nás však podstatné. „Není taková chvíle, že by se život zastavil.“ V Máchově životě se však tato věta stala hnací silou k tomu, aby se pokusil život přejinačit. Mácha je znám tím, že se snaží úporně dostat do života to, co si předem zapsal a umanol, např. přísaha věrnosti Lori nad rakví matky, machistické přetváření Lori k obrazu svému (viz. Pygmalion aj.).

V roce 1831 hraje Mácha v Žebráku Sosnomila ještě pod hereckým pseudonymem Hynek (jaká podobnost s třetím mládencem z jeho „Rozbroje světů“, viz. předchozí přednáška tohoto Mazikongresu). Nedlouho poté přijímá nový pseudonym Miloháj. Srovnáme-li Sosnomila a Miloháje, je společný základ nasnadě. Ještě později hrál Mácha pod hereckým jménem Chám. No, aspoň můžeme odtuší, kam ho

život zanesl.

Jiným krásným Máchovým krédem, které rozvíjí dál úvodní větu této části přednášky, je toto: „Miluji květinu, že uvadá, miluji zvíře, že zdechne a kořím se Bohu, protože není.“ Tu se dostáváme k další dimenzi Máchova života. A dalo by se poznamenat s Tertuliánem – „Věřím, protože je to nesmyslné.“

Podívejme se na Máchovu identitu z hlediska našich oblíbených metod. Po své smrti zanechal Mácha po sobě jeden hmotný ostatek. Byl jím jeho čerstvě narozený syn Ludvík a pokud o něm mluvíme jako o ostatku, skutečně se jím stal, neboť umírá po osmi měsících života svého. Byl však jedinou stopou jeho milostných skutků?

V jednom z posledních dopisů Lori Karel vyhrožuje, že navždy zmizí a už ho nikdy Lori neuvidí. Bud' již tušil, že je smrtelně nemocný (a tahal Smrtku s sebou jako hrozbu, co nejbliž termínu svého sňatku) anebo měl něco v záloze.

Jeho věrný souputník Eduard Hindl se zmiňuje o jeho letité lásce Anně Vrabcové z Bukoviny nedaleko Housky (to je důvod preference Máchových cest kokořínským směrem). Říká se, že Máchovi povila dvě děti (Františka Serafína a Františku), kteří oficiálně uvedla v matrice jako své děti její matka. Možné by to bylo. Běhají Máchovi potomci mezi námi?

Podívejme se dál. Na podzim roku 1836 nastoupil Karel Hynek jako právní koncipient u pana Josefa Filipa Durase v Litoměřicích.

Je také známa nebyvalá náklonnost Durasovy manželky Albertiny k Máchovi. Popustíme pověstnou máchovskou uzdu a zkusme si představit, že by byl jejich vztah zúročen a měl by následek.

Nedivme se, co tento snímek znamená: Zakladatelem a spolujatelem firmy Johnny servis je totiž pan Mathew Duras z Kanady, který vlastní zámecký statek v Tetíně u Berouna.

Poslední „úradek“ si dovoluji učinit na závěr i jako osobní poctu: Jak víte, celá řada badatelů se snažila najít Máchovu podobu v různých zobrazeních. Marně. Teprve kolega paleoantropolog Emanuel Vlček učinil konec všem spekulacím. Po pečlivém antropologickém průzkumu zrekonstruovali se sochařem Milanem Knoblochem Máchovu podobu. Karel Hynek Mácha podle ní vypadal takto:

A nyní srovnajme a zkusme najít Máchova potomka mezi námi...

- a ještě odkaz na Máchovský název alba dotyčného:

D) Závěr:

Po tom všem se vraťme zpět od Tertuliána k Máchovi a parafrázujme: „**Věříme, přestože je to nesmyslné.**“